

УДК [339.92:341](477+438)

Л. В. Стрільчук – кандидат історичних наук, доцент
кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн
Волинського національного університету
імені Лесі Українки

Правове забезпечення транскордонного співробітництва України та Республіки Польща

Роботу виконано на кафедрі нової та новітньої історії зарубіжних країн ВНУ ім. Лесі Українки

Досліджено формування нормативно-правової бази міждержавних відносин України та Республіки Польща у сфері транскордонного співробітництва. Показано еволюцію міждержавної співпраці, охарактеризовано двосторонні договори та угоди, а також їх вплив на інтенсифікацію українсько-польських економічних контактів.

Ключові слова: Україна, Республіка Польща, правове забезпечення, договори, угоди, нормативно-правова база, транскордонне співробітництво, євро регіон.

Стрільчук Л. В. Правовое обеспечение трансграничного сотрудничества Украины и Республики Польша. Исследовано формирование нормативно-правовой базы межгосударственных отношений Украины и Республики Польша в сфере трансграничного сотрудничества. Показана эволюция межгосударственного сотрудничества, охарактеризованы двусторонние договора и соглашения, а также их влияние на интенсификацию украинско-польских экономических контактов.

Ключевые слова: Украина, Республика Польша, правовое обеспечение, договора, соглашения, нормативно-правовая база, трансграничное сотрудничество, евро регион.

Strilchuk L. V. Legal groundwork of Cross-border Cooperation of Ukraine and the Republic of Poland. There is investigated the formation of the body of law of the interstate relationship of Ukraine and the Republic of Poland in the sphere of cross-border cooperation. There is shown the evolution of interstate cooperation, described the two-sided agreements and contacts, as well as their influence on the intensification of Ukraine-Polish economic contacts.

Key words: Ukraine, Republic of Poland, cross-border cooperation, European integration, near-border contacts, Euroregion.

Основою правового унормування усіх форм і видів регіональної співпраці є УПС, Європейська хартія місцевого самоврядування, інші відповідні правові акти ЄС та Ради Європи. Регіональна інтеграція передбачає встановлення і поглиблення прямих контактів між окремими регіонами держав – членами і кандидатами у члени ЄС, їх розвиток у визначених Євросоюзом напрямках для поступового перенесення основної ваги інтеграційного процесу з центральних органів виконавчої влади на регіони, до органів місцевого самоврядування, територіальних громад і, зрештою, якнайшвидшого залучення громадян.

У стосунках між Україною та Республікою Польща важливим щодо цього процесу у 90-ті роки ХХ ст. став досить швидкий ріст міжнародної активності суб'єктів різних територіальних і галузевих утворень (областей, воєводств, районів, повітів, сільських рад, гмін, міст, відомств, підприємств, установ, закладів і т. д.), а отже – активізація договірної процесу і значне розширення кількості двосторонніх та багатосторонніх договорів, які за суб'єктивним критерієм і за рівнем деталізації механізму в основному відповідають принципу взаємовигідності договірної норми міжрегіональних зв'язків.

У цій статті ми ставимо за мету комплексно проаналізувати розвиток і функціонування договорів як специфічний інструмент регулювання відносин між суб'єктами господарського і суспільного життя України та Республіки Польща у 90-ті роки ХХ ст. в рамках транскордонного співробітництва, а також установити особливі властивості цих договорів, визначити співвідношення юридичної сили нормативно-правового договору й інших джерел права в реалізаційній практиці на міжрегіональному рівні, зокрема транскордонного співробітництва у рамках євро регіону “Буг”, по лінії місцевого самоврядування й інших напрямках співробітництва.

90-ті роки XX ст. започаткували якісно новий етап розвитку всіх форм транскордонного співробітництва, що реалізувалося вже в умовах Української незалежної держави і демократичної Польщі. Уже в першому міждержавному акті – Декларації про принципи та основні напрями розвитку українсько-польських відносин (підписана 13.10.1990 р.) – сторони заявили про всебічне сприяння безпосередньому співробітництву українських та польських підприємств, виходячи з необхідності активізації та поглиблення торговельно-економічного, господарського та науково-технічного співробітництва [3, 27]. Таким чином, один із важливих напрямів інтенсифікації українсько-польських відносин – транскордонне співробітництво – одержав правову підставу і можливість широкої законотворчості.

Особливо динамічним і плідотворним договірний процес був на початку 90-х років. Лише у 1991–1993 рр. прийнято близько 50 міждержавних документів, що стосувалися організаційних, правових і змістових питань налагодження регіональної, транскордонної (прикордонної), галузевої співпраці. Це закономірно. Адже на початку 90-х років зміни у зовнішній та внутрішній політиці східноєвропейських держав, а також економічна криза, яка охопила їх у перехідний період, призвели до розриву усталених зв'язків. Унаслідок цього українсько-польська співпраця на рівні регіонів, яка тривалий час залишалася невикористаним резервом, тепер могла оперативнo і суттєво заповнити вакуум, який утворився в ділових стосунках між обома країнами, але для цього так само оперативнo слід було сформувати нормативно-правову базу.

Подамо коротку хроніку подій у цій сфері. 1 жовтня 1991 р. у Варшаві було підписано Угоду між урядами України та Польщі про торгівлю та економічне співробітництво, стаття 3 якої проголошує, що обидві сторони дотримуватимуться принципу найбільшого сприяння:

а) у прикордонній торгівлі із сусідніми країнами;

б) з країнами, які беруть участь з Україною або Польщею у митному союзі чи регіональній асоціації з економічного співробітництва, що вже створені, чи можуть створюватися у майбутньому, а також у зонах вільної торгівлі договірних сторін [20, 1]. Угода, яка укладеється на невизначений строк, засвідчувала визнання сторонами перспективності цього напрямку партнерських стосунків.

18 грудня 1991 р. з ініціативи польської сторони в Замості було проведено регіональну нараду представників прикордонних областей України та воєводств Польщі. На нараді було обговорено широке коло питань щодо розширення економічного і культурного співробітництва в прикордонних районах Польщі й України. За підсумками наради представники польських воєводств, Львівського і Волинського облвиконкомів підписали Протокол намірів про співпрацю прикордонних воєводств Республіки Польща і областей України [12, 89]. Цим заходом було покладено початок відновлення традиційних прикордонних зв'язків і міжрегіонального співробітництва України та Польщі.

На той час спільною проблемою для двох країн була відсутність усталеного режиму і документів на перетин кордонів, сучасних комунікацій у прикордонні, обладнаних шляхів для зручного і швидкого пересування людей і вантажів. На українсько-польському кордоні протяжністю близько 500 км функціонувало лише три залізничних (Ягодин – Дорогуськ, Володимир-Волинський – Грубешів, Мостиська – Перемишль) і два автодорожні (Ягодин – Дорогуськ, Шегині – Медика) пункти пропуску через державний кордон, у той час як на польсько-німецькому кордоні (300 км) залізничних пунктів перетину кордону нараховувалося шість, а автомобільних – 21, а на кордоні з Чехією – відповідно п'ять та 75, зі Словаччиною – три і 21 [6, 84].

Отже, першочерговим завданням стало вироблення нормативно-правової бази, яка б забезпечила нормальне функціонування співробітництва у сфері перевезень через українсько-польський державний кордон, підвищення пропускної спроможності пунктів пропуску та створення умов для належного контролю осіб, транспортних засобів і вантажів, а також забезпечення громадського порядку. Лише у 1992 р. для урегулювання цього питання було прийнято чотири важливих документи (договори, угоди, протоколи). Започаткувала цей процес Угода між урядом України та Республіки Польща про пункти пропуску через державний кордон (підписана у Варшаві 18 травня 1992 р.). Угода, затверджена постановою КМ № 223(223-93-н) від 25 березня, набрала чинності після обміну нотами [19, 1–3].

Згідно із сучасною класифікацією текстів тлумачення міждержавних договорів цю Угоду слід вважати не як самостійний нормативний акт, а швидше як норму-розпорядження або норму-реко-

мендацію, оскільки більшість її статей (7 із 10) мають здебільшого рекомендаційний характер, а стаття 6 орієнтує на всебічну взаємодію у напрямі вдосконалення правових засад прикордонного руху. Однак ряд статей, зокрема 1–4, характеризується цілковитою категоричністю під час визначення правил перетинання державного кордону через автодорожні пункти особами та транспортними засобами. До речі, ці правила майже не зазнали змін аж до введення Польщею у 2004 р. в однібічному порядку Шенгенського візового режиму для громадян України, що, однак, не слід розглядати лише як негативний фактор.

Значним кроком на цьому шляху стало прийняття окремої Угоди між урядами України та Республіки Польща про залізничне сполучення через державний кордон [17, 1–4].

Про необхідність подальшого удосконалення нормативно-правової бази в цьому напрямі співробітництва йшлося на другому раунді переговорів між делегаціями Республіки Польща та України, що проходив у Варшаві 1–2 жовтня 1992 р. Порядок денних переговорів містив такі запитання:

1. Узгодження тексту Угоди про залізничне сполучення через державний кордон з урахуванням положень протоколу з цього питання від 14–15 липня 1992 р., підписаного у Львові.
2. Обговорення питання правового врегулювання основ і умов курсування польських транзитних потягів залізницями України.
3. Узгодження подальших робіт для підписання Угоди про залізничне сполучення через державний кордон.
4. Визначення порядку розробки і підписання залізницями обох сторін виконавчої угоди про залізничне сполучення через державний кордон.

За наслідками обговорення питань порядку денного було підписано протокол переговорів між делегаціями Польщі та України щодо розробки проекту Угоди про залізничне сполучення через державний кордон [13, 1–3]. Обидві сторони рекомендували своїм залізницям приступити до узгодження виконавчих документів (“Угоди між державною адміністрацією залізничного транспорту України і генеральною дирекцією польської залізниці про прикордонне залізничне сполучення”, “Правил про користування залізничних потягів Республіки Польща транзитом по залізницях в Україні”), які чітко регулюють усі питання, пов’язані з виконанням вищеназваних угод.

Як бачимо, на цьому важливому напрямку співробітництва ще до підписання базового договору між Республікою Польща і Україною про добросусідство, дружні відносини і співробітництво було вироблено пакет нормативних документів, які відповідали сучасним вимогам і забезпечували нормальне функціонування транспортної системи – основної ланки в обслуговуванні усього комплексу регіональних зв’язків і особливо прикордонних контактів.

На початку 90-х років саме західні регіони України розглядалися польськими лідерами як потенційно найбільш привабливі для реалізації польської зовнішньої політики на Сході. Урядовці Республіки Польща всіляко підтримували і навіть активізували зусилля України, спрямовані на інтеграцію в європейські структури, надаючи виняткового значення транскордонному співробітництву. Маршал сейму Ю. Зих, наголошуючи на доцільності розширення й активізації стосунків польських парламентарів з українськими колегами, підкреслював важливість організації зустрічі депутатів прикордонних областей України та воєводств Польщі з метою поглиблення регіонального співробітництва. У відповідь Україна організувала у Львові першу зустріч ділових та представницьких кіл, на якій розглядалися питання українсько-польського міжрегіонального співробітництва [2, 123].

22 червня 1992 р. у Луцьку відбулося засідання українсько-польської змішаної комісії з участю представників органів влади, ділових людей Волинської, Львівської областей та Замостського, Холмського, Перемишльського, Кросненського воєводств, на якому було обговорено актуальні питання економічного співробітництва й регіонального розвитку: залучення іноземних інвестицій, створення спільних виробництв із випуску товарів народного споживання, медикаментів, техніки для фермерських господарств, переробки сільськогосподарської продукції, а також поглиблення співпраці у сфері культури, обміну інформацією, охорони навколишнього середовища, створення українсько-польського комерційного банку. За наслідками засідання було підписано Протокол намірів щодо розширення регіональної співпраці [8, 12].

1 липня 1992 р. у Ковелі відбулася зустріч голови Волинської облдержадміністрації В. Блаженчука з представниками Замостського, Підляського, Холмського, Люблінського, Тарнобжезького

воєводства. Було підписано Угоду про співпрацю [21]. Її змістова частина свідчить про обопільні наміри щодо створення нових умов, корисних для гармонійного розвитку торговельних відносин і господарської співпраці сусідніх регіонів на тривалу перспективу.

Розвиткові законотворчості активно сприяла українсько-польська урядова координаційна комісія з питань міжрегіонального співробітництва. Саме тут готувався проект Угоди “Про співробітництво прикордонних воєводств – областей Польщі й України”, підписаної 18 грудня 1992 р. [1, 126], яка стала однією з важливих передумов розвитку міжрегіональних відносин між двома країнами. У ній уперше визначено новий правовий статус суб’єктів прикордонного співробітництва, чітко окреслено контактні зони по обидва боки кордону.

Реальні позитивні зрушення відбулися у 1993 р. після приєднання України до Європейської рамкової конвенції про основні принципи транскордонного співробітництва між територіальними громадами або органами влади. Конвенція передбачала, зокрема, можливість підписання угод про транскордонну співпрацю між місцевими та регіональними органами влади, тобто підключення до активної правотворчості нижчого ешелону владних структур [2, 123].

Вищезгадані та інші нормативні напрацювання попередніх років стали ґрунтовною юридичною основою для підготовки і підписання 12 січня 1993 р. в місті Києві широкомасштабного Договору між Україною та Польщею про правовий режим українсько-польського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань (ратифікований Постановою ВР № 3379-12 від 14.07.1993.) [4, 1–17].

У наступні роки цей договір доповнювався окремими угодами та урядовими розпорядженнями з метою удосконалення або поглиблення окремих напрямів співпраці. До таких нормативних актів слід віднести Угоду між урядами України і Республіки Польща про передачу і прийом осіб через спільний Державний кордон [18, 1–3]; угоди про залізничне сполучення через державний кордон [17, 1–4]; про відкриття пункту пропуску через державний кордон України з Республікою Польща “Хирів” для двостороннього міждержавного сполучення; Розпорядження КМ України від 7.05.94 р.; Про відкриття пункту пропуску “Рава-Руська”; Розпорядження КМ України від 1.06.1995 р. № 321-р [11, 1–2]; Угоду між урядом України та урядом Республіки Польща про будівництво автодорожнього мосту через річку Західний Буг на українсько-польському кордоні в районі пункту пропуску Ягодин – Дорогуськ [16, 1–4] та ін.

Протягом 1994–1996 рр. на українсько-польському кордоні було відкрито, в рамках Договору про пункти пропуску через державний кордон, шість міждержавних переходів, два з них – автомобільного пасажирського сполучення. Уклалися також угоди про співпрацю між областями України та воєводствами Польщі. 15–16 травня 1996 р. відбувся візит Л. Кучми у Польщу, під час якого президенти обох країн підписали Угоду про безвізовий туризм [1, 129], яка значно спростила процедуру перетину кордону громадянами, скасувавши вимогу наявності ваучера.

Таким чином, у 1994–1996 рр. було зроблено реальні кроки щодо сприяння розвитку прикордонної торгівлі, яких так бракувало у попередні роки. Щоправда, й те, що було здійснено, далеко не повністю задовольняло потреби прикордонної торгівлі (наприклад, великі черги на пунктах перетину, незаконні побори з боку митників та ін.), але зазначені заходи все ж сприяли її зростанню. За інформацією польського секретаріату Комісії з питань прикордонної співпраці, у 1994 р. розпочався особливий ріст обсягів українсько-польської прикордонної торгівлі. У 1994 р. Україна була четвертим, а у 1996 р. – вже другим за обсягом прикордонної торгівлі партнером Польщі [10, 7–10].

Незважаючи на певні успіхи, обидві сторони прагнули до виведення регіональної співпраці на більш високий, сучасний рівень. Із цією метою 24 травня 1993 р. між урядами України та Республіки Польща була підписана Угода про міжрегіональне співробітництво [7, 215]. У ній, зокрема, йдеться про орієнтири майбутнього співробітництва прикордонних областей України та Польщі в масштабах Карпатського і Бузького Єврорегіонів – більш структурованих і самостійних в організаційно-правовому відношенні формувань.

24 січня 1995 р. група волинських експертів на чолі із заступником голови облдержадміністрації М. Косенком виїжджала до Холма, де разом із представниками Холмського, Замостьського, Білопідляського й Люблінського воєводств спільно виробляли остаточний варіант статуту єврорегіону “Буг”. Для підписання документів, необхідних для реєстрації нового регіону, сюди прибули представники найвищих органів польської влади – депутати сейму, сенатори, працівники уряду [15, 155]. Завершальним етапом в організаційному оформленні єврорегіону “Буг” стала міжнародна науково-

практична конференція в Луцьку, на якій було конкретизовано окремі програми і напрями співробітництва.

29 вересня 1995 р. у Волинській облдержадміністрації відбулося підписання двосторонньої Угоди про створення транскордонного об'єднання євро регіон "Буг" [14]. У її преамбулі зазначається, що основними напрямами співробітництва новоствореного регіону є поєднання зусиль в економічній сфері, розбудові соціальної, інформаційної та виробничої інфраструктури кордону, розвитку транспортної мережі, науковій та культурній співпраці, охороні навколишнього середовища, обміні досвідом між відповідними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, взаємній допомозі в ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, боротьбі зі злочинністю і нелегальною міграцією тощо.

З української сторони угоду підписав голова Волинської облдержадміністрації Б. Клімчук, з польської – воєводи: Холмський – М. Ціхош, замостський – С. Рапа, люблінський – Е. Хунек, тарнобжезький – П. Ставовий. Під час підписання угоди були присутні Посол України в Республіці Польща П. Сардачук і посол Республіки Польща в Україні Є. Козакевич, керівники урядових структур, народні депутати України. Водночас відбулися презентації філії Люблінського депозитно-кредитного банку та Міжнародного інституту суспільної географії і менеджменту, який готуватиме спеціалістів для новоствореного євро регіону [14]. Через місяць, 29 листопада, на черговій зустрічі у Холмі було створено найвищий орган об'єднання – Раду євро регіону "Буг", до якої увійшло по п'ять представників від кожної зі сторін, а також президію об'єднання, що складається з двох членів – по одному від кожної зі сторін. Від Волині ним став Борис Клімчук, від польської сторони – віце-воєвода Холмський Стефан Махович [15, 156].

Протягом 1996–1999 рр. відбувалася конкретна співпраця Волині, Замостя, Любліна та Холма в реалізації багатогалузевих програм євро регіону "Буг", удосконалення нормативно-правової бази. Так, наприкінці січня 1996 р. у Замості пройшло перше засідання українсько-польської міждержавної координаційної ради з питань міжрегіонального співробітництва на рівні міністрів зовнішніх економічних зв'язків України й Польщі та керівництва євро регіону "Буг". Схвалено головні напрями і завдання для виконання конкретних програм, а саме: будівництво автомагістралей, розбудова кордону та кордонної інфраструктури, охорона навколишнього середовища, гідрометеорологія, промислова кооперація, сільське господарство, наукове співробітництво та підготовка кадрів, співпраця у сфері культури, розвитку місцевого самоврядування.

Зокрема, передбачено будівництво нового моста через річку Буг (автомобільний перехід Ягодин – Дорогуськ), сприяння розбудові швидкісної автомагістралі Варшава – Люблін – Холм – Ковель – Київ та створенню інфраструктури широкої колії Катовіце – Ковель, реалізація спільної українсько-польської програми "Чистий Буг", розвиток та охорона водно-болотних угідь – місць поселення водоплавних птахів, які мають міжнародне значення (Шацькі озера, басейни річок Стохід і Прип'ять) та інші пропозиції. Рада позитивно оцінила роботу двох сторін у програмах євро регіону "Буг" і розвиток взаємної співпраці у розбудові та модернізації прикордонних регіонів [9].

20 травня 1996 р. у Володимирі-Волинському відбулося друге засідання Ради євро регіону "Буг". На цей раз висловлювалася ціла низка цікавих пропозицій, зокрема у галузі культурного обміну. Вирішено перетворити музей Стравинського в Устилузі в осередок творчих зустрічей українських і польських митців, діячів культури. Водночас мери Володимира-Волинського і Грубешова проявили ініціативу – для тіснішого спілкування створити спілку мерів міст у рамках євро регіону "Буг" [5].

Польська сторона високо оцінює діяльну участь прикордонних регіонів України у розвитку ділового партнерства з воєводами Польщі. Проявом цього стало вручення президенту України Л. Кучмі вищої польської нагороди для бізнесменів і ділових людей "Оскар польського бізнесу 1996" [22].

Підтримка високого рівня транскордонних відносин України та Польщі, отже України і ЄС, загалом сприятиме становленню проринкової, прозахідної орієнтації українського суспільства, що позитивно вплине на увесь європейський інтеграційний процес.

Загалом слід зазначити, що, незважаючи на зацікавленість міжнародних європейських організацій та українського керівництва у найшвидшій інтеграції України в Європу, зближення національного законодавства з європейським правом відбувалося занадто повільно. Фактично його зближення і гармонізація з цим правом, зокрема у другій половині 90-х років ХХ ст. – на поч. ХХІ ст. залишалися на рівні декларацій і побажань, а приєднання до конвенцій Ради Європи мало скоріше політичний, а не правовий характер.

Водночас необхідно зазначити, що і Рада Європи, й ОБСЄ, й інші міжнародні організації, взявши на себе зобов'язання допомагати Україні в питаннях переходу до європейського правового простору, не зовсім чітко уявляли, що її правова система формується у надзвичайно складних умовах політичного та економічного виживання.

Література

1. Афанасьєв Т. Польсько-українські економічні стосунки у 1991–1997 рр. // Україна і Польща в ХХ столітті: проблеми і перспективи взаємовідносин: Зб. наук. пр.– К., 2002.– С. 126–131.
2. Бабак О. І. Політика Польщі щодо України (кінець 1980-х – початок 1990-х): Автореф. дис. ... канд. іст. наук 07.00.02 / НАН України, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського.– К., 2002.– 198 с.
3. Декларація про принципи та основні напрями розвитку українсько-польських відносин // Україна на міжнародній арені: Зб. док. і матеріалів 1986–1990.– К., 1993.– С. 27–30.
4. Договір між Україною та Республікою Польща про правовий режим українсько-польського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань. Київ, 12.01.93 // МЗС. Договір. Міжнародні договори Ф.– Код. 616_208.– С. 1–17.
5. Друге засідання ради єврорегіону “Буг” // Волинь.– 1996.– 21 трав.
6. Ебергард П. Результати суспільно-економічних перетворень у Польщі та Україні // Економіка України.– 1999.– № 4.– С. 80–86.
7. Єврорегіон Буг: Волинська область / За ред. Б. П. Клімчука, П. В. Луцишина, В. Й. Лажніка.– Луцьк, 1997.– 448 с.
8. Колесник В. Волинь – Замость, Люблін, Холм: прикордонні контакти в 2-й половині ХХ століття // Україна – Польща: історія і сучасність: Зб. наук. статей і спогадів пам'яті П. М. Калениченка (1925–1983).– Ч. 2.– К., 2003.– С. 3–17.
9. Перше засідання українсько-польської міжурядової координаційної Ради з питань міжрегіонального співробітництва у Замості // Волинь.– 1996.– 1 лют.
10. Польща. Вопросы и ответы: Справ. / Общ. ред. и сост. В. А. Светлова.– М., 1991.– 192 с.
11. Про відкриття пункту пропуску через державний кордон України з Республікою Польща “Рава-Руська” для міждержавного вантажного залізничного сполучення. Розпорядження КМ України від 1.06.1995 р. № 321, Київ // КМ. Розпорядження № 321-р.01.06.1995 Ф.– Код. 321-95-р.– К., 1995.– С. 1–2.
12. Протокол намірів про співпрацю прикордонних воєводств РП і областей України (18.12.1991) // Архів МЗС України.– Оф., спр.6802, арк. 89.
13. Протокол переговорів між делегаціями Польщі та України по розробці проекту угоди про залізничне сполучення через Державний кордон. Варшава, 01.10.92 // МЗС. Протокол. Міжнародні договори Ф.– Код. 614_001.– К., 1992.– С. 1–3.
14. Сомова Є. З днем народження, “Єврорегіон Буг” // Волинь.– 1995.– 30 верес.
15. Стрільчук Л. Регіоналізація і транскордонне співробітництво: особливості та проблеми (на прикладі Волинської області): Зб. навч.-метод. матеріалів і наук. ст. іст. ф-ту.– Вип. 6.– Луцьк, 2001.– С. 154–158.
16. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про будівництво автодорожнього мосту через річку Західний Буг на українсько-польському державному кордоні в районі пункту пропуску Ягодин – Дорогуськ, Казіміж Дольний 22.01.98 р. // МЗС. Угода. Міжнародні договори Ф.– Код.616_100.– К., 1998.– С. 1–4.
17. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про залізничне сполучення через Державний кордон. Варшава, 18.06.93 // МЗС. Угода. Міжнародні договори Ф.– Код.616_002.– К., 1993.– С. 1–4.
18. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про передачу і прийом осіб через спільний Державний кордон.– К., 24.05.93 // МЗС. Угода. Міжнародні договори Ф.– Код. 616_015.– К., 1993.– С. 1–3.
19. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про пункти пропуску через Державний кордон. Варшава, 18.05.1992. // МЗС. Угода. Міжнародні договори Ф.– Код. 616_004.– К., 1993.– С. 1–3.
20. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про торгівлю та економічне співробітництво (01.10.91.) // МЗС. Угода. Міжнародні договори Ф.– Код. 616_019.– К., 1991.– С. 1–4.
21. Угода про співпрацю // Волинь.– 1992.– 2 лип.
22. Oskar Polskiego Biznesu // Dziennik Kijowski.– 1997.– № 2.

Статтю подано до редколегії
10.07.2008 р.